Чир-суғчыларының киртінізіне турызарға чахааннар 3 стр.
...теелбектерін толдырып, тилекейдегі чонны хайхатчалар 8 стр.

ХАБАР

Известия

Хакас Республиканың газетазы

www.khakaschiry.ru

● 17 октябрь – чарыс, вторник 2017 чыл, 118 (21233) № ●

16+

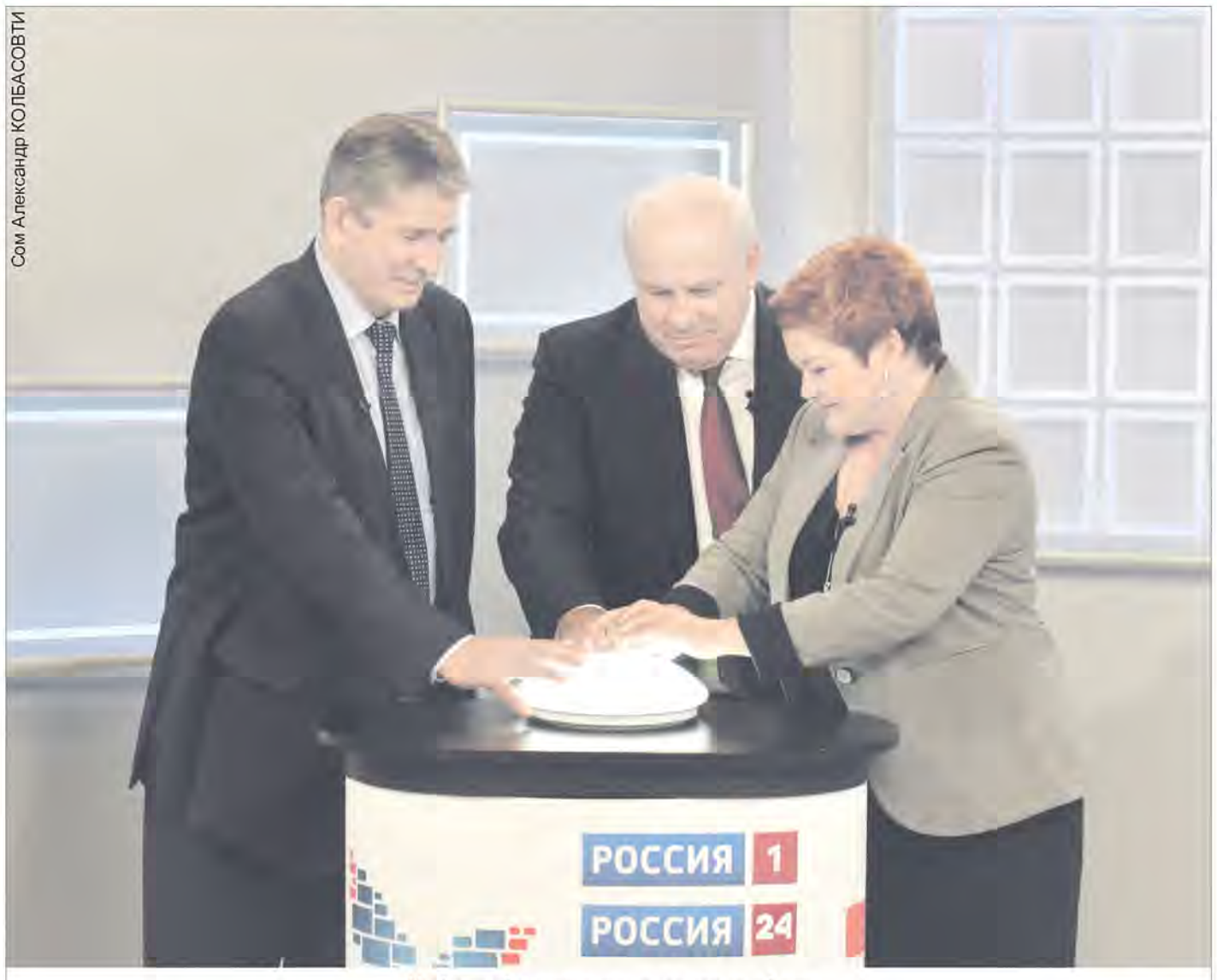

Сом Александр КОЛБАСОВТИ

Цифровой телевидениее пастағ пирілче

ХАКАСИЯДАҒЫ ТЕЛЕВИДЕНИЕ НАА ОҢДАЙНАҢ ТОҒЫНЫП ПАСТАБЫСТЫ

ПУ НААДА ХАКАСИЯНЫҢ ЧУРТАҒЧЫЛАРЫНА ӨРІНІСТІГ ХАБАР ПОЛҒАН. ТИКСІ РОССИЯДАҒЫ ХАЗНА ТЕЛЕКОМПАНИЯЗЫНЫҢ ХАКАСИЯҶА ПӦЛИИ («ХАКАСИЯ» ГТРК) ЦИФРОВОЙ ТЕЛЕВИДЕНИЕДЕ ТОҒЫНЫП ПАСТАБЫСТЫ. АМДЫ РЕСПУБЛИКА ЧУРТАҒЧЫЛАРЫНЫҢ ФЕДЕРАЛЬНАЙ КӦЗІДІГЛЕРНІ ЛЕ НИМЕС, ІДӦК ОРЫНДАҒЫ ХАБАРЛАРНЫ ПӦЗІК СИНДЕ КӦРЕР ОҢДАЙ ПАР.

ПУ ТАНЫҒЛЫҒ КИРЕККЕ ЧАРЫДЫЛҒАН МЕРОПРИЯТИЕ 12 ОКТЯБРЬДА ТЕЛЕРАДИОКОМПАНИЯДА ИРТКЕН. АНДА ХАКАСИЯНЫҢ ПАЗЫ ВИКТОР ЗИМИН, РОССИЯДАҒЫ ТЕЛЕВИДЕНИЕ ПАЗА РАДИО ПАЛҒАЛЫЗЫНЫҢ ОРЫНДАҒЫ ПӦЛИИНІҢ ДИРЕКТОРЫ НИКОЛАЙ ГРЕБЕНЩИКОВ АРАЛАСХАННАР. ОЛАР «ХАКАСИЯ» ГТРК-ның ДИРЕКТОРЫ ЛАРИСА ЕФИМЕНКО-МИХАЙЛОВАНАҢ ХАДА, КНОПКАА ПАЗЫП, ЦИФРОВОЙ ТЕЛЕВИДЕНИЕЕ ПАСТАҒ ПИРГЕННЕР. ХАБАРҶЫЛАР МЕРОПРИЯТИЕНІ, ӦНЕТІН СЫҒАРЫС ТИМНЕП, КӦНІ ЭФИРДЕ КӦЗІТКЕННЕР.

⇨ 5 стр.

Газетаа пазыныс-2018

Аарлыг хыгырыҕчылар, чалғыс хакас газетазына пазынарға үндүбаңар!

2018 чылның I чарым чылына республиканың «Хабар» газетазына пазыныс парча.

	РЕДАКЦИЯДА	АҒБАН ІСТІНДЕ	ПОЧТАДА
6 айға	168 сал.	222 сал.	548 сал. 80 ахча
3 айға	84 сал.	111 сал.	274 сал. 35 ахча
1 айға	28 сал.	37 сал.	91 сал. 45 ахча

Илбек Ада чаа ветераннарына 6 айға почтаҷа пазыныс 457 сал. 68 ахчаа тӱрча.

Ӧӧркі Чӧпте 3 стр.

ДЕПУТАТ ТОҒЫЗЫН ПІЛЕРГЕ КИРЕК

Хакасияның Ӧӧркі Чӧбінде ӱр ниместе табылған депутаттарға ӱгредігліг семинар ирткен. Анда парламент устағчылары тоғысты наа ла пастапчатханнарға чӧптер пиргеннер.

Хазых 4 стр.

ТӦРЕМІЛ СЫНЫХТАНҒАНЫ...

Хакасияда имҷек рагы ағырығнаң кӱресчең чӧрім иртті. Анда пу ағырығдаңар көп чоохталған. Піс пілерге киректіс: төреміл сыныхтанғаны – пос хазиин хайраллааны.

КӦГ – МИНІҢ ХЫНЫЗЫМ

Ағбанда Читтер өргезінде 21 октябрьда 17.00 часта Россияның иң артых баритоннарының концерті полар. Ол «Кӧг – минің хынызым» проект хоостыра иртірілче.

Концерт саблығ ырҷы Муслим Магомаевтің 75 чазына чарыдылча. Анда Россияның Улуғ театрының солисттері Отар Кунчулиа, Андрей Бреус паза Алексей Пашиев аралазарлар. Оларнаң хада сценаа Артур Марлужоков сығар. Олар М.Магомаевтің репертуарына кірген ырларны толдырарлар.

Майя КИЛЬЧИЧАКОВА

СПОРТТЫҢ НАА КӦРІМІ

Хайди искірче Хакасияның спорт министерствозы, Сибирьдегі хара тас компаниязының пістің республикадағы предприятиелерінің командалары паза Харатастағы чиит спортсменнер «Шахтер» стадионда футгольфча пастағы марығлар иртіргеннер.

Пу турнирні иртірерінде араласхан Россияның саблығ боксеры, Хазна Думазының депутады, футгольфча федерация устағызы Николай Валуев. Ол ідӧк спортсменнерге мастер-класс иртірген.

Футгольф – спорттың наа кӧрімі. Аны футбол паза гольф піріккеніне санапчалар. Марығ араласчыларына меспекті, азахнаң тееп, оймахсар кирібізерге киректелче. Кем прайзынаң асхынах тееп, меспекті оймахсар кӧп хати кирібізер, анзы чиңіс тутханына саналча.

Анатолий СУЛТРЕКОВ

КҮН ТАҢМАЗЫ

ХАКАСИЯДА

ХАКАСИЯДА – МВД-ның ҮГРЕДІГЛЕРІ

Хакасияда паза Хызылчар крайының Минсуғ аймааңда МВД-ның өнетін үгредіглері иртер. Аны хоостыра Хакасияңа МВД чуртағчыларзар айланыснаң сыххан.

«Хакасияның аарлыг чуртағчылары! 17-18 октябрьда Хакасияда паза Хызылчар крайының Минсуғ аймааңда МВД-ның тактика паза өнетін үгредіглері иртер. Автомобиль чолларынча аар техника даа парар. Аннаңар үрүкпеске, амыр тудынарға сурынчабыс», – чоохталча айланыста.

АҒЫРСЫМНЫҒ СУРЫҒЛАР ҮЗҮРІЛГЕН

Хакасияның культура министрі Татьяна Чаптыкова Алтай аймаа чуртағчыларынаң тоғазыг иртірген. Аңда аймахтағы культура учреждениелерінің иң ағырсымныг сурыглары үзүрілген.

Көзідімге, аалларда специалисттер чидіспинче, библиотекалар саны тың хызырыл партыр. Чуртағчыларны олған искусство школаларындағы үгредіг сағыссыратча. Ызых поселокта, тізең, наа Культура туразы киректелче. Аннаңар Татьяна Чаптыковаа культура учреждениезінің директоры Наталья Чебыкина искірген. Чоохтирға кирек, культура управлениезі, кирек пічіктер тимнеп, оларны Россияның культура министерствозынзар ызыбыстыр. Амды салтарларны сахтирға кирек. Федеральнай министерство чаратса, Ызыхта Культура туразын 2018 чылда пүдіріп пастирлар.

ХЫҒЫРТЫҒ КАМПАНИЯЗЫНЧА «ІЗІГ ЛИНИЯ» ТОҒЫНЧА

Чаачы службазына күскүдегі хыгыртыг кампаниязы пасталганы хоостыра Хакасияның правительствозында «ізіг линия» телефоны азылган.

Хакасия пазы Виктор Зиминнің чахиинча пүүл октябрь – декабрьда кізілерні чаачы службазына хыгыртчатхан туста республиканың правительствозында хыгыртыг кампанияа теелчеткен сурыгларча «ізіг линия» тоғынча.

Понедельниктең пятницаа теере 24-01-97 телефонча, 14.00 – 16.00 часта сыгдырадып, кирек сурыгларны піліп аларға чарир.

РОССИЯ СИНІНДЕГІ ЖЮРИДЕ АРАЛАЗАР

Хакасияның үгредігні тилітчең паза квалификацияны көдірчең институттың ректоры Светлана Дмитриева «Россияның чыл воспитателы» федеральнай марыгда аарластыг «чарғычы» поларға хыгыртылган.

Хакасияның үгредіг паза наука министерствозы искіриинең, мындағ улуг марыгның жюризіне Хакасиядаң пастағызын на кізі хыгыртылган. Анзы пістің республикаа погдархастыг.

Светлана Дмитриева – психология наукаларының кандидады. ХакИРО паза ПК институтнаң читінчі чылы устап парир.

ЧАЙААЧЫ ЧИИТТЕРНІ ХЫҒЫРЧАЛАР

Хакасияның Чайаачылар туразы 19 октябрьда 17.00 часта чоохтар паза кибелістер пасчатхан чииттерні «Сöстер чазыды» литература тоғазиина пазох хыгырча.

«Сöстер чазыды» тоғазыгда чайаачы чииттер постарының чоохтарын алай кибелістерін хыгырчалар, литература сурыгларын үзүрчелер паза саблыг писательлернең тоғасчалар. Литература тоғазии Ағбан городтың Ленин проспектіндегі 63 № турада иртче.

АЙМАХ ӨҢНІГ ҮГРЕЛЕР КҮНІ

17 – 19 октябрьда Хакас хазна университединің столовайларында аймах-пасха өңніг үгрелер күні иртірілче.

Ах, хызыл, от көк, хызыл-сарыг өңніг үгрелер чир тамаанаң тимнелче. Көзідімге, «хызыл» үгре – перецтең паза помидордаң, «от көк» – мятадаң, көк горохтаң паза муксун сабынаң. Кибір хоостыра көзідіг столында чир тамаа паза олардаң тимнелген ас-тамах полар. Менюдаң пасха, аалчыларны чазаглыг интерьер хайхадар. Пу күннернің ööн площадказы – 4 № столовай (аал хонии колледжі).

ÖРТ СЫҒАРБАС ПРАВИЛОЛАРҒА ТУДЫНЫҢАР!

Ирткен тынаг күннерінде Хакасияда 11 örт санға алылган. Оларның читізі Ағбанда сыххан. Örт үзірченнер 13 кізіні арачылап халганнар.

Чуртағчыларға сизіктіг поларға, örтті тузында сизініп, 101 телефонча сыгдырадарға кирек.

Üс örт чуртағчылар сайбалган песнең тузаланган паза örт сыгарбас правилоларны сайбаан üчүн сых парган, ікі örт – электроприборларнаң салбыр тузаланган сылтааңда.

Республика чуртағчыларына сизіктіг поларға, örт сыгарбас правилоларға тудынарға кирек. Электрооборудование паза пестер пүдізіне хайыг салыңар. Палаларны чалгызан артыспаңар паза төзекте тамкы тартпаңар.

Örт сыхса, 101 телефонча сыгдырадыңар!

Тимнееннер Хакасияча МВД-ның пресс-службазы, Ксения СОЛДАТОВА, Василий БУДЫЛИН, Хакасияның үгредіг паза наука министерствозы, ХГУ-ның хабарлар пölии, Хакасияның ГО, ЧС паза ПБ управлениезі

РОССИЯДА

ПОСОБИЕЛЕР ИНФЛЯЦИЯ СИНІНЧЕ ÖСКІРІЛЕР

МОСКВА. 2018 чылда социальнай төлеглер, пособиелер паза компенсациялар 3,2 процентке öс параллар. Өзіс 1 февральдаң полар. Аннаңар федеральнай порталда сыххан Россия правительствозының чарадиинда пазылча.

Наа чылдаң федеральнай закон хоостыра социальнай төлеглер индексациязын итчең пір оңдай турғызылча – чылда пір хати 1 февральдаң пасти, алындағы чылның потребительскай пааларының индексін санға алып. Индексацияның коэффициентін санирынаң Россия правительствозы айғасча.

Пу чылның салтарларынча инфляция сині 3,2 % полар тіп сахталча, аннаңар индексация проценті андағ.

Российская газета

ШКОЛАЛАР ПҮДІРЕРІ – ÖÖН ХАЙЫҒДА

ИНДІРКІ НОВГОРОД ОБЛАЗЫ. Область пазы Глеб Никитин правительство чыылиин иртірген. Анда 2018 чылға паза планнаң көрілген 2019 паза 2020 чылларға область бюджедінеңер законның проектін üзүргеннер.

Глеб Никитин чағынғы üс чылға бюджеттің ööн пögіннерінің пірсіне үгредіг базазын тилідерін адаан. «Минің көрізімнең, ööн хайыгны школаларны тыхтирына паза пүдіреріне айландырарға кирек. Ол аймахтар пастарына, чуртағчыларға уғаа кирек пögін», – таныхтаан регионның пазы.

Финанстар министрінің тоғызын толдырчатхан Ольга Сулиманың чоогынаң, наа федеральнай программаңа областтың региондағы алымнарын төлир тус соона чылдырылза, 10 миллиард салковай üзүрлелер. Бюджет кредиттерін (чылда 0,1 %) төлірі читі чылға сöö тартылар.

Глеб Никитин үгредіг программаларына хоза ахча табыларына ізенче.

Индіркі Новгород облазы правительствозының официальнай сайты

МАЛ ТУТЧАТХАН ФЕРМЕРЛЕРНІҢ ТОҒЫЗЫ ÖТКІН ТИЛІПЧЕ

САРАТОВ ОБЛАЗЫ. Регион пазы Валерий Радаев, тоғыс чорыгы тузында Ровенскай аймаанда полып, анда мал öскірері чахсы тиліпче тіп таныхтаан. Аннаң хада прай аймахтарның устағчылары араласханнар. Олар пастап Привольнай аалдағы фермер Г.В.Акопянның хониинда пол килгеннер. Аймахта, кічіг хоныхтарға хабазарынча проектті чуртасха киріп, ыраххы аалларны тилідеріне, анда тоғыс орыннарын төстіріне көстег иділче. Пу КФХ-ға, пылтыр сöбіре фермаларын тилідерінче проекттің араласчызы полыбысханда, грант 8 млн. салковай пирілген. Ол ахчаа 140 пас мал алылған.

Ідök пу чорыхта М.Т.Камилованың КФХ-зынаң таныcханнар. Пүүл төстелген хоныхта 8 мал хазаазы, малчылар туразы пүдірілер. Фермада 10 тоғыс орны төстелер. Регион пазы фермерлер тоғызын пözік паалаан.

Саратов облазы правительствозының официальнай порталы

КАНЗЫЧАКОВТАР ИРЕПЧІНІ АРКТИКАЗАР ХЫҒЫРҒАННАР

ХЫЗЫЛЧАР КРАЙЫ. Волочанка аалда 500 кізі чуртапча. Оларның көбізі – долганнар. Долганнар Арктикада иң чиит чонға саналча. Волочанкада пу чонның кибір-чозахтарын наачыли чуртасха кирерге чаратхан орыс үгретчі Денис Теребихин.

Пастап ол долган тілін хыныға ла үгреніп пастаан. Соонаң президенттің грантын утып алған. Долган палаларны кибірліг кип-азахтыг суурып, Интернетте сыгарыбысханнар, орындағы школазар англия тілі паза математика үгретчілері киректелчеткеннеңер искіргеннер. 60 артиинаң үндезіг килген.

Сурыныс пічіктерін üзүріп, Хакасиядаң Иван паза Валентина Канзычаковтарны, Тольяттидең Елизавета Бархатованы паза Артем Рубанны таллап алғаннар. Амды Волочанка аалда грант ахчазына долган тілін үгренер, кибірлерні айландырар тоғыс апарылча. Денис Теребихиннің ипчізі долганка Анастасия ағаа маңат полысча.

ТАСС

ТИЛЕКЕЙДЕ

КАТАЛОНИЯНЫ ПОЗЫТПАСХА КОНСТИТУЦИЯ АЛЫСТЫРЫЛАР

ИСПАНИЯ. Каталонияда кризис тоозылғанча Испанияның конституциязын алыстырар сурыгны көрібізерге кирек. Андағ салтарға килгеннер премьер-министр Мариано Рахой паза социалистическай тоғысчылар партиязының лидері Педро Санчес.

Санчестің чоогынаң, конституция алызыгларын üзүрчетсе, Каталонияны позытпин, аны Испанияда артызар сурыгны көрерге кирек полар.

Хайди Рахой искірген, автономия Испаниядаң сыгарға күстенчетсе, Мадрид, хазна конституциязының 155 статьязы хоостыра, Каталонияның пос устанызының чардыгын чох идібізер.

Труд

ХЫДАТТА ИҢ ААРЛЫГ ЧОЛ ПҮДІРІЛЕР

ХЫДАТ. Автомобильлер чörчең иң аарлыг чолны Хыдатта пүдіріп пастапчалар. Ол Сычуань провинциядағы Ибинь паза Паньчжихуа городтарны палгалыстырар. Специалисттерге уғаа сидік оңдайларда тоғынарға килізер.

«Табырах чörчең магистраль пүдірерге анда уғаа хомай чирлер. Анда удаа сағыбаан саайлар полча. Чолны чахсы идерге көп хорадыглар киректелер», – чоохтаан объекттің ööн инженері Чэнь Лэшэн.

Хайди ол таныхтаан, чолның узуны 450 километрдең азар. Полған на километр 30 миллион долларға тур парар, чолны прай пүдірібізерге 13 миллиард азыра доллар кирек.

Российская газета

Наа устағчы

ЧИР-СУҒЧЫЛАРЫНЫҢ КИРТІНІЗІНЕ ТУРЫЗАРҒА ЧАХААННАР

Хубачар аалның Культура туразында 12 октябрьда Алтай аймааның пазы Татьяна Раменскаяның инаугурациязы ирткен. Сентябрьда ирткен табығларда аймах чуртағчыларының 60 азыра %-і үнін Татьяна Николаевнаның үчүн пирген. Наа орында тоғызы наа ла пасталчатхан полза даа, Татьяна Раменская аймахтың чуртазынаң, аның сидіксіністерінең чахсы таныс – аймах пазына килер алнында ол Хакасия пазының Алтай аймаанча уполномоченнайы полған.

В.М.ЗИМИН, Т.Н.РАМЕНСКАЯ

Россияның паза Хакасияның гимні ойнаан соонаң, сценадаң табығлар салтарлары чарлалған. Алтай аймаа пазына табығларда пис кізі араласхан, че оларның аразында Татьяна Раменская ікінчілес чох чиңіс тутхан тиирге чарир. Аннаңар ол, сценаа сығып, чыылысхан чон алнында присяга пирген. Мында ол хазнабыстың, республиканың, аймахтың конституциязын паза законнарын, чуртағчыларның алнын алып, ағаа салылған тоғысты матлама толдырарға молчаан.

Татьяна Николаевнаны мындағ таныглығ күннең алғыстирға Культура туразынзаркізітолдыра чыылысхан. Оларның аразында Хакасия правительствозының, министерстволарының кізілері, пасха муниципалитеттернің, аал чөптерінің устағчылары, Алтай аймаа администрациязының тоғынчылары полғаннар. Че өөн аалчы Хакасия пазы Виктор Зимин полған. Ол, сценаа сығып, наа ла тоғынып пастапчатхан аймах пазына алғыстас сөстерін читірген.

– *Мин Татьяна Николаевнаны улуғ пілістіг, нандырығлығ устағчы чіли пілчем. Алтай аймааның наа устағ-пастаа алнында көп пөгін турча. Ирткен чыллардағы чидіглернің салтарларын хайраллап халарға, ағаа хоза, пөгерін киреқсіпчеткен сурығларча тоғыс апаррға кирек: ибіркізін иптирі, чолларны тыхтиры, ол санда аймах кінінде, чарытхы пирерінең палғалыстығ сурығлар, наа поликлиника пүдіриин узарадары, Хубачарда наа школа пүдірерін федеральнай программаа кирерге күстенері паза аннаң даа пасхазы. Сағынчам, республика правительствозы паза муниципалитеттің устағ-пастаа, хада-пірге тоғынып, чахсы салтарлар көзідер,* – теен Виктор Михайлович.

Алғыстастар соонаң республика пазы Виктор Зимин Татьяна Раменскаяа аарлығ сыйых – алтын час – читірген. Ідөк сөс пасха муниципалитеттернің, Алтай аймаа депутаттарының, аал чөптерінің пастарына пирілген. Прайзы аймах пазының тоғызы нандырығлығ полчатханын таныхтаан, аннаңар Татьяна Николаевнаа, тоғасхан сидіксіністерні сыдамах тобырып, аймах чуртағчыларының, чир-суғчыларының киртінізіне турызарға чахааннар.

Алғыстас сөстері тоозылған соонаң прайзын чайаачы сыйых сағаан. Россияның паза Хакасияның саблығ артизі Евгений Улугбашев паза Хакасияның саблығ артизі Мария Янгулова сарыннарынаң чыылысхан чонны өріндірген.

Татьяна КЫШТЫМОВА

Өөркі Чөпте

Хакасияның Өөркі Чөбінде ўр ниместе табылған депутаттарға чарыдылған семинар ирткен. Анда Хакасия парламентінің устағчылары, депутаттары паза прокуратура тоғынчылары араласханнар. Олар наа ла тоғыс пастапчатханнарға чөптер пиргеннер.

ДЕПУТАТ ТОҒЫЗЫН ПІЛЕРГЕ КИРЕК

– Республиканың город-аймахтарында тиксі 266 депутат мандады саналча. Пўўл сентябрьда оларның 198-зі хатап табылған. Іди оларның піреезі пасха даа хығыртығда табылған полза, хайзы-да пастағызын на табылды, – таныхтаан, семинар пастапчадып, Өөркі Чөп кнезінің пастағы орынчызы Юрий Шпигальских.

Наа депутаттарзар ўгредігліг чоохнаң ідөк Өөркі Чөп кнезінің орынчызы Светлана Могилина сыххан. Ол депутаттарны праволарынаң, киреқсіністерінең таныстырған паза ниме оларға идерге чарадылбинчатханынаңар чоохтаан.

Өөркі Чөптің бюджетче паза налог политиказынча комитедінің кнезі Сергей Комаров депутаттарға хайдаң ахча аларынаңар паза хайди бюджетті толдырарынаңар чөп пирген. Аның чоогынаң, орындағы бюджет налог ахчазынаң паза республика бюджедінің ахчалығ полызиинаң пўтче. Че өөнінде ол хайди налог полызиинаң бюджет толдырарына хайығ салған.

Халғанчы туста чон аал-городтар хыринда, чир участоктарын алып, өткін пүдірінче. Че ол чирлер аал хонии киреқсіністеріне көріл парған, анда чурт пүдірінерге чарадылбинча. Аннаңар чон чирлерін дее, пүдірілген туралрын даа санға кир полбинча, ағаа хоза сат таа полбинча. Орындағы ўлгў, тізең, аал хырығларын хозарға маңзырабинча. Андада ол чир участоктары ўчўн нандырығ тударлар нооза, пүдіріг парчатхан орыннарда школа пүдірерге, чоллар идерге, тохтағлар турғызарға килізер.

Сергей Комаровтың көрізінең, андағ чир участоктарын кадастр санына кирзе, орындағы бюджет илееде хозыларчых. Көзідімге, Калинин аалның хырығында орныхчатхан чир участогы ўчўн чылда 1400 салковай налог төлелче, аал озаринда орныхчатхан чир ўчўн, тізең, 98 ахча ла.

Ідөк бюджетті чоллар фонды полызиинаң толдырарға чарир тіп таныхталған. Че орындағы ўлгў муниципалитеттегі прай чолларны пічікке кирбинче, аны хоостыра, тізең, республика транспорт топливозы садииның акцизін алча. Прай пар чолларны санға алза, ахча ідөк көп кірерчік.

Ідөк депутаттарға парыстарынаңар, хорадыныстарынаңар паза ис-пайынаңар искір турарға киректеңер чоохталған. Андағ искіріг тиксі сөбірее теелче. Прокуратура тоғынчылары таныхтааннар, коррупциядаң тоғыр законодательстволы сайбаан депутат тоғызынаң суурылча.

Екатерина ИНДЫГАШЕВА

Ахча сурии

Теестегі ахчалығ транш республиказар пу неделяда чидер, аның сині – 4,7 миллиард салковай. Ол ахча Хакасия правительствозы паза Россияның финанстар министерствозының аразында иділген чөптезігнің паза пір салтары. Ол салтарға чидер алнында, Хакасияның пазы Виктор Зимин Россия правительствозының, Хазна Думазының, Федерация Чөбінің паза финанстар министерствозының устағ-пастаанаң чөптезіглер апарған. Салтарында Хакасия – бюджет кредидін пирерге киректелчеткенін киречілеп алған.

ХАКАСИЯА ТЕЕСТЕГІ БЮДЖЕТ КРЕДИДІ ПИРІЛЕР

КОММЕРЧЕСКАЙ КРЕДИТ АЛЫМНАРЫ 15%-ке ХЫЗЫРЫЛАР

Регионға ол ахча ниме пирерінче паза пўўн республика ахчалығ киректі чахсыландырарынча хайдағ тоғыс апарчатханынча сағыстарынаң ўлесче ол тоғыстың араласчызы, Хазна Думазының Хакасиядаң сығара депутады Надежда Максимова.

– *Теестегі бюджет кредиді, 4 млрд 700 млн салковай, республиканың коммерческай алымының чардығын алыстырына парар. Салтарында республиканың хазна алымының пўдізі алыс парар. Іди коммерческай кредит алымнары 15%-ке хызырылар, анзы хазна алымнарынча хорадығларны чыл сай чарым миллиард салковайға хызырарға оңдай пирер.*

Аның алнында республика пазы Виктор Зиминніңкўстенізінең Хакасия 1 млрд 295 млн салковай бюджет кредидін алған. Ол ахча социальнай хорадығларға парған. Федеральнай хабазығ алып аларынча тоғыс узарадылча. Чағынғы туста Хакасияа бюджедін оңдайлирға хоза ахча пирердеңер чарадығ алылар. Хабазығның сині октябрь тоозылғанча пілдістіг пол парар.

ПОС ПАРЫСТАРЫН ӨСКІРЕРГЕ

– Регион пазы паза правительство бюджеттің пос парыстарын өскіреріне алынча хайығ салчалар. Іди республика бюджедінің парыстығ чардығы чыл сай 1,3 млрд артиинаң салковайға хозылча. 2016 чылның салтарларынча республиканың консолидированнай бюджедінің пос парыстары 1 млрд 928 миллион салковайға өс парған, республика бюджедінің – 1 млрд 48 млн салковайға. 2017 чылда Россия минфинінең чөптезігче Хакасия пос парыстарын хоза 2 миллиард салковайға өскірер пол салған.

Таныхтирға кирек, Хакасиядағы улуғ компанияларның устағчылары, Виктор Михайлович оларнаң Москвада тоғазығлар иртірген, налог ахчазын өскірерге молчап салғаннар.

Республикада пол парған ахча саринаң сидіксіністеңер чоохтаза, регионнарның көбізі андағ сидіксініске урунча. Республика пазы даа, Хакасия Правительствозы даа Өөркі Чөпнең, пірге тоғынып, оларны пөгерге прай күс салчалар.

АЛЫМНАРНЫ АЙЛАНДЫРЧАҢ ТУСТЫ ЧЫЛДЫРЫБЫЗАР ОҢДАЙ ПАР

– Олох туста Хакасияның чахсы сари пар – промышленность тилізі. Чир алтындағы ис-пайны анирынча ла 2017 чылның ирткен тузына промышленность индексі 111,8% полча. Ол Россиядағы ортын саннаң көп. Пістің пасхалалчатхан саribыс – ахчанаң сидіксініс экономикабыс өсчеткен туста пол парғаны. Аннаңар Хакасияның федеральнай ахчалығ хабазығ, аны аларынча піс амды прай күзібіс салчабыс, полызиинаң ол сидік сурығны көместең пөгібізер оңдайы пар.

Пу оңдайларда Россия президентінің бюджет кредиттеріне реструктуризация идердеңер чарадии республикаа уғаа килістіре. Чыыл парған бюджет кредиттерінің реструктуризациязынаңар программа 2018 чылның 1 январьынаң тоғынар. Ол 7 чылға көрілген. Алымнарны чабары чардыхти, 2018-2019 чылларда 5% төлеп, 2020 чылда – 10%, 2021 – 2024 чылларда – 20%, апарылар. Ағаа хоза, регион ікі чылға региондағы налог базазын инфляциядаң төбін нимес өскірібіссе, реструктуризация 12 чылға теере узарадыларға айабас. Ирткен чылларның өзізін көрзе, Хакасияның кредиттер тузын чылдырыбызар прай оңдайы пар.

Алымнарны айландырчаң тусты өскіргені республикаа пос пол парған ахчазын социальнай сурығларын пөгеріне паза хазна алымын хызырарына ызарға оңдай пирер. План хоостыра хазна алымының сині чыл сай 5 %-тең ас нимес хызырылары көрілче, ол санда пос парыстарын өскірген паза бюджет хорадығларын ўзўрлеен полызиинаң. Көзідімге, устаг аппарадын 130 кізее хызырғаны паза пасха даа бюджеттегі устаг органнарын хызырарынча алылған чарадығлар пўўл хорадығларны 1 млрд артиинаң салковайға ўзўрлир. Анзы ідөк ол ахчаны социальнай сурығларны пөгеріне ызарға оңдай пирер. Социальнай хорадығларны хызырарға чарабас, оларның сині – 80%. Олох чал ахчазы бюджетниктерге, социальнай чыындыларзар төлеглер, хайзылары ирткен чылларда 6 миллиардча салковайға өс парғаннар.

Ол аар чўк, че хайди даа сидік полза, піс ол сурығларча төреміл тогынчабыс, паза оларны пök турарбыс, федеральнай синде полызыг сурап таа, республика промышленнозын тилідіп тее, – чоохтап пирген Хазна Думазының Хакасиядаң сығара депутады Надежда Максимова, сағыс-көрізінең ўлезіп.

Таныхтирға кирек, ол тоғыста Хакасия пазынаң хада Өөркі Чөптің устағпастаа, финанстар министрі Ирина Войнова, Хакасияның Федерация Чөбіндегі кізілері Валентина Петренко паза Евгений Серебренников өткін араласчалар.

Хакасия пазының администрациязы

Хазых

ЧІТІГ ХАРАХТЫҒ КІЗІНІҢ ТИЛЕКЕЙІ ПАЙ

Хакас тілінде харахты, харах одын таныхтапчатхан сӧстер кӧп. Сӧстікте дее кӧрзе, харахтар ӧӧн, пӱдізі-кӧрімін таныхтапчатхан сӧстер илееде. Глаголларны алып алза, аннаӊох кӧп сӧс пірігістері алай сӧспектер сығыс килче. Чир ӱстӱнде харах чох тіріг ниме чоғыл даа, неке. Тіріг нимес тее нимелер харахтығ поладыр: сӧзірбе харағы, ай-кӱн харағы, яблах харағы... Кізі пу чуртасха харахтығ чайалған. Андағ полбаан полза, чуртас тилирҷік пе. Харахтар 10 %-ке ле кӧрче, 90 % миисненӊ «кӧрчеттір». Хулах, теер паза чыс пастыра ибіркідеӊ искіріглер кізее 8 % пирілче. Кӧрчеткен прай нимелердеӊер искіріглер мииссер парча. Мындағ оӊдайнаӊ ибіркі чуртастаӊар сағыстар тӧріпче, пілістер пирілче.

Харах піске анҷа кӧп ниме пирче, че піс аның чазыт, хайхастығ тоғызынаӊар паза пӱдізінеӊер чахсы пілбинчебіс. Харах одынаӊ айғасчатхан специалисттер пу сурығларны ӧтіре пілчелер. Минің сурығларыма имнег наукаларының кандидады, пӧзік категориялығ имчі-офтальмолог, «Аяс» клиниканың устағчызы Александр Иванович КОБЕЖИКОВ нандырған.

А.И.КОБЕЖИКОВ

– Фотоаппаратты харах хоостыра сағын таап алғаннар тіпчелер...

– Харахтың пӱдізін алза, ол фотоаппаратха тӧӧй, диафрагма, объектив, матрица паза линза пар. Кізінің харах сетчатказы поладыр, фотоаппаратта, тізеӊ, пленка турча. Сетчатка ибіркідеӊ алған пілістерні мииссер «ысча». Анзы харах оды нервазы пастыра иділче. Фотоаппарат харах хоостыра тимнелген.

– Халғанӊы чылларда харах оды уйан полчатхан кізілер саны хозылча, ӧӧнінде школада ӱгренчеткен олғаннарның. Аалдаӊ аймах кінінзер алай городсар ӱгренерге парған паланың харахтары уйан кӧр сыхча. Кӧзідімге, 4-ші классха национальнай гимназиязар ӱгренерге килгенібісте, ӱгредіг чылы халғанӊызынзар класстың чарымының харах оды тӱс партыр, ырахха чахсы кӧрбинібіскеннер, очки кизерге киліскен. Пабаіҷелернің, тізеӊ, харах оды чахсы. Именеӊ анзы палғалыстығ? Кем-де тіпче, чарытхы уйан сылтаанда алай ба книга кӧп хығырчатхан ӱчӱн харах оды уйан полып одырча.

– Мин хаҷан-да пу сурығ хоостыра наука диссертациязын арачылаам. Палаларның харах оды тӧбін полчатханы хаҷаннаӊох ағырсымнығ сурығ полған. Андада, Асхыс паза Таштып ааллардағы интернаттарда чурттығ саарбах оолағастарны санға алып, істезіг иртіргебіс. Харах оды олғанның нациязы, чуртапчатхан орынның чир-чайааны паза иді-сӧӧгі пӱдізі хоостыра істезілген. 1990 чылларның соонзар ырахха чахсы кӧрбинчеткен ӱгренчілерніӊ саны 10 %-теӊ пӧзік ӧс парған. Ідӧк институтта ӱгренчеткен 20 частығ студенттерні сыныхтаабыс. Хакас чиитгерніӊ харах оды тӧбін полғаны 40 % полған полза, орыстарның 18 % полған.

Именеӊ анзы палғалыстығ, кӧні чоохтап полбаспын, че пу сурығ аннаӊ андар істезілче. Диссертация арачылапчатханымда, миннеӊ сурғаннар: «Ноға сірернің чонның харахтары уйан кӧр сыхча?»

Ізе, пала школазар чахсы кӧрчеткен килче, пис класстаӊ улуғ класстарға теере аның харах оды уйан полып одырча. Мында сылтағлар – кірліг суғ, кии, астамах паза витаминнер чидіспинчеткені, чарытхы саба пирілчеткені... Іди чітіг харахтығ кізі соонаӊ чуртас оӊдайлары хоостыра харах одын чідірче. Че пӱӱнгі кӱнде имчілер, пӧзік технологияларнаӊ тузаланып, харах одын айландыр пирчелер. Лазер хирургиязы ырахха даа, чағынға даа кӧрбинчеткеннерге полыс пирче. Глаукома, катаракта ағырығларны операция пастыра имнебісчелер. Россияда офтальмология лазер хирургиязы 2002 чылдаӊ чуртасха кирілген полза, Ағбанда, мындағ технологияларнаӊ тузаланып, чонны читі чыл артиинаӊ имнепчелер.

– Амғы туста палалар компьютер кистінде кӧп тус иртірчеткені харах одына хайди теелче?

– Компьютер кистінде ӱр тус одырған соонаӊ харахтар майых сыхчалар, хызарчалар, частанчалар. Харахтар ағы хурупча паза харах майың тоғын сыхча. Удаа олғаннар компьютер мониторына «чаба чада», тың чағыннаӊ аны кӧрчелер, ойнапчалар. Монитор тың хорғыс ағылбинча, че харахтар хурупчатханы оларға уйан теелче. Хаҷан олар ачып сыхсалар, компьютер кистінеӊ хыйа парарға кирек. Мындағ оӊдайнаӊ харах оды уйан полып одырча, соонаӊ чіт тее парарға айабас. Аннаӊар, компьютер кистінде 45 минута тоғынып, 15 минута тынанып ал турарға кирек полча.

– Харахтарға линзалар турғызары прайзына килістіре бе?

– Мин 1996 чылда пос киреен азып, айланчатхан кізілерге линзалар турғызарынҷа тоғынғам. Прайзына ла линза кис чӧрері чарабинча нооза. Ол туста кӧп кізі айлан турған. Диагностика иртірген соонаӊ на линза кис чӧрерге чарапча алай чарабинча пілдістіг полча. Линзалығ харахтар ачыпчатса, частанчатса, хызарчатса, аннаӊ тузаланарға чарабас. Пілдістіг, харахха пасха ниме кизіртчетсе, ол «тоғырланча».

Линзаның чахсы даа, уйан даа сари пар. Спортнаӊ, туризмнеӊ айғасчатханнарға, аӊнап чӧрчеткеннерге ол туза, очки чіли харығ полбинча нооза. Чииттер очкиліг чӧрерге уйатчатсалар, линзанаӊ тузаланчалар. Че линзаның уйан сари – ол харахха кии чидіспинчеткені. Хай піреезі очки дее, линза даа кис чӧредір.

– Харах оды чітіг кізіні часкалығ кізее санирға чарир. Харах одын хайраллирдаӊар хайдағ чӧптер пирерзер?

– Харах оды уйан полчатханы чиит полып одырча. 40 час ас парған кізі харааның хрусталигі хат сыхча. Пӱӱнгі кӱнде хырых частығларның киир кізіни осхас ағырығлар сығыс килче. Глаукома паза катаракта осхас ағырыға пастырчатханнар тоғыс таа чох халчалар, машиналығ чӧр полбинчалар. Операция соонаӊ харахтар имнел парча.

Харахтар изі чохтанчатса, кинетін уйан кӧрчеткенін сизін салзаӊар, офтальмолог имчізер хайди даа айланарға кирек. Компьютер кистінде кӧп тоғынчатса, пас ағыр сыхча, харахтар, хызарып, частанчалар, хазапчалар, хурупчалар. Харахха «хум» кір парған чіли пілдірчетсе, тынаныӊар паза имчізер айланыӊар. Компьютер кистінде тоғынчатханнарның 80 %-інің хараа частанадыр.

Олғаннарның харах одын удаа сыныхтирға кирек. Іҷе поларға тимненчеткен ипчілерге харах хазиина хайығ саларға. 40 час ас парғаннарның алызығлар пол сығарға айабас. Ырахха чахсы кӧрбинчеткеннер чағынғы даа нимені уйан кӧр сыхчалар, книга хығыр полбинчалар. Іди оларға ікі очкинеӊ тузаланарға килісче. Мынзы час хоостыра полчатхан алызығларға саналча. Сахар диабединеӊ, хан пӧзиинеӊ майыхчатханнарға офтальмологтың чӧптері киректелче. Чылда пір хати харах одын сыныхтирға кирек ле. Тузалығ ас-тамах чиирге, хазых чуртас апарарға кирек полча. Харах сетчатказына «В» группа витаминнері паза цинк тузалығ.

Ідӧк харахтар гимнастиказын иртірерге кирек. Харах одына, чоохха, миис тоғызына чахсы теелче пу тузалығ гимнастика хыймыраныстары: кӧміскілерні чоғар кӧдірерге, анаӊ чыы тудыбызарға, харахтарны пір минутаа нуубызарға, ӱс хати азып-чабарға, чабых ірінніг кӱлінерге, наахтарны істінзер тартынарға, сығырарға. Мындағ гимнастиканы, пасха массаж идіп, састы тартхлап тоозарға.

Елена САГАТАЕВА

СӦС СОО: Мының алнында іҷе-пабалар палаа телевизорны чағыннаӊ кӧрерге чаратпаҷаӊнар. Амды, тізеӊ, компьютернеӊ тузаланчатхан сылтаанда, чонның харах оды уйан полып одырча.

Алай лентаҷах – имҷек рагынаӊ кӱресчеӊ чӧрімніӊ иӊ таныс тании. Пу кӱннерде андағох аттығ акция Хакасияда ирткен. Пу чӧрімні иртірген учреждение устағчылары Россияда, ол санда пістің республикада, имҷек рагы хайди ілезіне сығарылчатханнаӊар, нинҷе кізі аннаӊ ағырчатханнаӊар паза акцияның ӧӧн пӧгіннерінеӊер чоохтааннар. Хабарҷыларның сурығларына нандырғаннар Хакасияның хазых хайраллаҷаӊ министрі Владимир Костюш, министерстволың пӧлік пастығының орынҷызы Татьяна Вендерлых, ӧӧн онколог паза республиканың онкология диспансерінің ӧӧн имҷізі Олег Борисов паза «Россияның іҷелері» тиксі Россияның халых чӧрімінің Хакасияҷа пӧлии кнези Татьяна Чудинова.

Тиксі рак ағырығларын алза, имҷек рагы удаа учурапчатханнаӊар чоохтаан министр. Владимир Костюштың искіриинеӊ, рак ағырығ табылған тиксі чуртағчыларның 20,9% имҷек рагынаӊ ағырча. Пу саннарға тӧстензе, Хакасияда рак табылған 2000 кізідеӊ 400-зі имҷек рагынаӊ ағырарға кирек, че пӱӱнгі саннар хоостыра, 2017 чылның сигіс айы аразына 202 ипчінің не имҷек рагы табылған. Пір саринаӊ анзы ӧріндірче, че олох туста хомзындырча: халғаны пасха рак ағырығларынаӊ ирееленче. Тиксі республикада имнег тураларында имҷек рагы табылған 671 ипчі санға алылған. Оларны пу пічікке саӊайға кир салчалар.

– Ноға піс мындағ алғым акция иртірчебіс? – айланған хабарҷыларзар Владимир Костюш. *– Пу аар ағырығдаӊар чон кӧп пілзе, кізее позына даа, имчілерге дее чахсы. Акция тузында піс аймах оӊдайнаӊ искіріглер таратчабыс, ол санда орамаларда, имнег тураларында, телевидение пастыра (социальнай реклама).*

ТӦРЕМІЛ СЫНЫХТАНҒАНЫ – ПОС ХАЗИИН ХАЙРАЛЛААНЫ

Имҷек рагын ирте ілезіне сығарар ӱчӱн, ирткен чылда Россия правительствозы Олег Дерипасканың «Вольное дело» фондынаӊ чӧптезіг иткен, аны хоостыра «Ипчінің хазии» программа чуртасха кирілче. Программа имҷек рагынаӊ ағырчатханнарның чуртазын чахсыландырарына паза аны ирте ілезіне сығарарға көстелген. Мероприятиелерге ахча «Россияның хызыл кірӧзі» халых пірігізі пастыра пирілче. Хакасияның хазых хайраллаҷаӊ министерствозы, онкология диспансері паза имнег профилактиказының кіні пу программаны республикада чуртасха киреріннҷе тоғыстар кӧр салғаннар.

Программаның иӊ танығлыг чардығы – 2018 чылдаӊ сығара маммография полызығларын пирері. Ниме ол пирче? Пӱӱнгі кӱнде маммография иртер ӱчӱн участок имҷізінзер чӧрерге кирек, наа чылдаӊ маммографсар посха пазынарға чарир. Сағынчам, ол ідӧк ағырығны ирте ілезіне сығарарға полызар. Хомзынысха, 2012 чылдаӊ ала иртірілчеткен диспансеризацияны прай чуртағчылар иртпинче. Аның полызиинаӊ көбізі аар ағырчатханнаӊар тузында піліп алча. Хайдағ даа ағырығны ирте ілезіне сығарғаны ағырыбысхан кізіні чахсы имнирге полысча. Че анзын прайзы ла оӊарбинча. Іди тоғынчатхан улус диспансеризацияны иптіг иртсін тіп, республиканың город-аймахтарының имнег туралары субботада тоғынчалар, че тӧрт-пис ле кізі килче.

Ағырығны ирте ілезіне сығарарға ідӧк полысча ипчілер консультациязында чылда ікі хати сыныхтанғаны паза ибде пос посты сыныхтааны. «Ипчінің иділханындағы алызығлардаӊар позынаӊ пасха чахсы пірдеезі пілбес, аннаӊар чӧптепчебіс, пос посха имҷекті удаа сыныхтап турарға. Пірее сіс осхас ниме учуразох, имҷізер айланарға кирек», – тіпче ӧӧн онколог Олег Борисов. Тӧреміл сыныхтанғаны ипчі кізее пасха даа ағырығларны ирте ілезіне сығарарға паза имнегні тузында пастирға полысча.

Пілдістіг, «Аалай лентаҷах» акцияның пастағчылары – ипчілер. «Россияның іҷелері» халых пірігізі «Іҷенің чуртазын хайраллаалар» проектті чуртасха кирче. Акция аны хоостыра иртірілче. «Россияның іҷелері» тиксі Россияның халых чӧрімінің Хакасияҷа пӧлии кнези Татьяна Чудинованың искіриинеӊ, Саяногорскта ікі ай суббота кӱннерде маммограф тоғынар. Боград аймаандағы ипчілерні Харатастағы имнег туразынзар маммография иртерге апарарлар.

Иӊ ӧӧні, пу искірігні хығырып, ӱрӱкпеске, сах андох имнег туразынзар маӊзырирға кирек чоғыл. Пастап пос посты кӧрібізерге кирек, сынап пірее сіске тӧӧй ниме табызла, имҷізер айланарға. Чох полза, сағыссырабасха, че тӧреміл сыныхтан турарға. Пос позыбыстаӊар сағынмазабыс, кем пістің хазиибысты хайраллир?

Наталья СУБРАКОВА

Танығлыг кирек

1 стр. ⇨

Чоохтырға кирек, Хакасияда цифровой телевидение 2012 чылда августта киріліп пастаан. Ол республика чуртағчыларына федеральнай каналларны пөзік синде көрерге оңдай пирген. Че орындағы хабарларны олар испечөннер. Амды республикада, 88 телевизионнай станция турғызылғанда, пу ағырсымның сурығ пөгілген.

Лариса Ефименко-Михайлованың таниинаң, «Хакасия» ГТРК регионда иң пастағы телерадиокомпания полча. Аның хабарчылары республика чуртазынаңар тузында паза алғым чоохтап пирерге күстенчелер. Амды «Хакасия» ГТРК цифровой телевидениенің пастағы мультиплексінзер кірче. Корреспонденттер тимнеен көзідіглер «Россия-1», «Россия-24» каналларда паза «Радио Россия» сығарылчалар.

Регионның пазы Виктор Зимин «Хакасия» ГТРК-ның өмезін наа оңдайнаң тоғынып пастаанынаң алғыстаан. Чоогында ол таныхтаан: «Республикада цифровой телевидение тиліпчеткені өріндірче. Амды пістің чуртағчылар тилекейде, Россияда паза Хакасияда полчатхан киректердеңер толдыразынаң піліп ал турарлар. Ідөк орындағы хабарларны ырааххы паза кічіг аалларда чуртапчатхан улус истер. Анзы уғаа чахсы».

Көзідіг тузында Ағбан пилтірі поселоктаң көні эфирге хабарчы Константин Кравцов сыххан. Аннаң хада көрігчі Снежана полған. Чиит ипчінің таниинаң, поселок Ағбанның хырында орныхчатхан даа полза, чуртағчылар мында «Хакасия» ГТРК-ның көзідіглерін чахсы көр полбачаңнар. Снежана чоохтапча: «Орындағы хабарлар пасталыбысса, антеннаны аар-пеер турғызып, сигналны чадап тудып алчаңмыс. Амды сидіксініс чоғыл». Чир-суғчыбыстың көңніне «Вести-Хакасия», «Муж на кухне», «Мобильный репортер» көзідіглер кірчеттір.

Ідөк мероприятиеде Богкізілер тоғынчыларға чоохтачаңнар: «Хакас телевидениезі мында көзітпинче, нимее сірер пісті суурчазар». Амды пу сурығ пөгіл парды. Хакас тілінең сыхчатхан көзідіглер кізілернің көңніне кірче. Көзідімге, ўр ниместе пістің хабарчы Алексей Боргояков Кызлас аалда пол килген. Анда ол Челтыгмашевтер сөбірезінең тоғасхан. Аал чуртағчылары «Хакасия» ГТРК-ны көрбечеңнер, аннаңар сөбіренің пазы Анатолий Челтыгмашев, телевизорда хакас тілінең чоохтанчатханнарын ис салып, сах андох кухняда хайынчатхан ипчізін хығырыбыстыр. Амды олар Хакас телевидениезін сыбыра көрчелер. Ізенчем, наа технологиялар пасха даа аалларда пістің көзідіглернең танызар оңдай пирчелер».

Чоохтырға кирек, 2018 чылда Хакасияда цифровой телевидениенің ікінчі мультиплексі кирілерге кирек. Анда СТС, «Звезда», «Домашний» каналларнаң хада республиканың телерадиокомпаниязының (РТС) хабарларын көріп аларға чарир полар.

Айара ЧЕБОДАЕВА

ХАКАСИЯДАҒЫ ТЕЛЕВИДЕНИЕ НАА ОҢДАЙНАҢ ТОҒЫНЫП ПАСТАБЫСТЫ

Культура

ЧИИТ АКТЕРНЫҢ УЗЫН ПӨЗІК ПААЛААННАР

Монголияда 2 – 9 октябрьда «UB-The Parade of Winners» чоннар аразындағы III монодрама фестивальы ирткен. «Читіген» хакас драма паза этническай көглер театрының чайаачы өмезі пу фестивальдаң айланды.

Мероприятиені Монголиядағы монодрама кіні апарча. Аймах хазналарның күстіг театрлар өмелерінің артисттері анда араласханнар. Хакас театры андар амғы чуртастаңар «Хамарах» драманы апарған. Моноспектакль Алексей Сагатаевтің пьесазы хоостыра турғызылтыр, режиссер Баатр Колаев полча.

Өөн рольны «Читігеннің» чиит актеры Виктор Сагалаков толдырған, ол анда чалғысхан на ойнапча. Фестивальға чыылған чон Виктор ның талантын таныхтаан. Улан-Баторда аны Бурятияда суурылар фильмде өөн матырны ойнирға хығырғаннар. Кинофильмнің режиссеры Тадас Монтримас полча.

– Моол чирінзер чорых уғаа чапсых полған, – теен Виктор Сагалаков. – *Көп кізінең таныскхам. Ідөк уғаа чахсы моноспектакльлар көріп алғам.*

Эксперттер пістің актерның ойынын пөзік синде паалааннар.

Хакасияның культура министерствозы

«Күн сузы» ансамбльға – 10 чыл

ХАКАС ТЕЕЛБЕКТЕРІН ТОЛДЫРЫП, ТИЛЕКЕЙДЕГІ ЧОННЫ ХАЙХАТЧАЛАР

Сом Денис МУКИМОВТИ

Теелбекчілер хакас чонның кибірлерінең, ойыннарынаң таныстырғаннар

8 стр. ⇨

Хакасия культуразының саблығ тоғынчызы Наталья Апуневичтің «Алтын Көөк» балетті турғыс салар сағыс хаңанох полтыр.

Ол, хакастарның кип-чоохтарын істезіп, либретто пас салған. Хаңан полза, аның сағынған сағызы толар тіп ізенген Наталья Викторовна. 2014 чылда хакас хореографының проекті Россияның культура министерствозы мариинда грант утып алған. Пўкўлее алза, «Алтын Көөк» балетті турғызарына федеральнай бюджеттең пір миллион артиинаң салковай пирілген, ідөк регионның культура министерствозы 100 муң салковай хосхан. Хай-балеттің премьеразы олох чыл күскўзін ирткен. Ўс чыл аразына «Күн сузы» ансамбль аны 30 хати ойнабызарға маңнанған, ол санда Италиядағы Бари паза Венеция городтарда. Ідөк пылтыр артисттер «Алтын Көөк» хай-балетті Канныда көзіткеннер. Чапсых ойынны көріп алар ўчўн, пірее көрігчілер Францияза өнетін килтірлер. Пістің чонның көглері паза теелбектері европадағыларның сағыстарында хаңанға даа халғаннар.

ХАКАС ТЕЕЛБЕКТЕРІН ХАЙРАЛЛАПЧАТХАН УСТАР

Артисттернің таниинаң, олар хакас чонның кибірлеріне төстеніп теелбектенмеен ползалар, көрігчілер ансамбльның узын піди пөзік паалабасчыхтар. Чоохтырға кирек, «Күн сузы» өменің араласчылары удур-төдір хакас тілінең не чоохтасчалар. Хореография ўгредігліг, че пос тілін пілбинчеткен кізіні пеер тогысха пір дее албастар. Амды ансамбльда 20 артист саналча. Оларның көбізі «Айас» паза «Час ханат» ансамбльларда теелбектенгеннер. Читі кізі музыка колледжінде хореография специальностьча пілістерін алғытхан. Ансамбльда репетициялар неделяда алты хати иртче. Полған на репетиция 3-4 час хайди даа парча. Ағаа хоза «Күн сузының» концерттері көп. Итсе, артисттернің чал ахчазы улуғ нимес, аннаңар ансамбльның өмезі чыл сай 50 – 70 %-ке алысча. Наталья Апуневичке, «Күн сузынзар» наа кізілерні киріп, улуғ тогыс апарарға килісче.

«Күн сузы» ансамбль позының артисттеріне поғдархапча. Анзы тиктең нимес. Көзідімге, Алексей Торбастаев «Читіген» театрның директор тогызын толдырча. Талантгыг Георгий Таскараков Санкт-Петербургта Россияның сцена искусстволарының хазна институдында ўгренче. Артист Тимур Тюкпеев арғыстарынаң хада чыл сай «Мисс Абахай» марығны, тимнеп, иртірче. Аның туңмазы Сабир пылтыр армияза хабылған. Чайаачы көңніліг оолны служба иртерге саблығ В.А.Александровтың адынаң сарыннар паза теелбектер ансамблыынзар ызыбысханнар. Пір ай чарым пазынаң Сабир Тюкпеев, армиядаң айланып, «Күн сузы» ансамбльның өмезіне хозылар.

ПАЙРАМНЫҒ КОНЦЕРТ

Пайрамныг иирде «Күн сузы» паза «Ўлгер» ансамбльлар көрігчілерні наа программанаң өріндіргеннер. Аны артисттер «Көчег» адап салғаннар. Пу программаны чайаачы устар ікі чыл тимнептірлер. «Көчег» концерт программазын Вячеслав Кученов сағынып алтыр, ойынны чазапчатхан көглерні «Күн сузы» ансамбльның музыка устағчызы Анна Бурнакова таллаан, теелбектерні Наталья Апуневич турғысхан. Теелбектер паза сарыннар пастыра чайаачылар көрігчілерні хакас чонның кибірлерінең, ойыннарынаң, ўлўкўннерінең таныстырчалар. «Көчег» программаның прай номерлері удур-төдір палғалыстыг.

Теелбектердең «Хубах оол» номерні таныхтирчыхпын. Аны ооллар ла толдырчалар. Артисттер, хамчылар саап, сценаңа «учух чөргеннер». Мының алнында өбекелерібіс піди махачыларын көзіткен полбастар ба. Хыстарның теелбектері саңай пасха. Абахайлар оларны маңзырабин толдырчалар. Порчолар осхас сілгі хыстарға көрігчілер өкерсінгеннер. Чапсых полған «Ноозы чахсы» номерні көрерге. Чон ырын Антонида Тюльберова сарнаан, теелбекті Ксения Бастаева толдырған. Нимедеңер сағыссырапча полчаң чиит хыс? Ідөк мында худағайларның теелбегі пар. Тўлгў пöріктіг, пай кип-азахтыг ууңалар, чадап пас чöрчетселер дее, хакас көглерін истіп, көмес «хыймыраныбохчалар». Артист Анастасия Иптышеваны махтирға кирек. Ол иң улуғ частыг худағайның омазын чалтырама чайап салған.

«Көчег» программада хакас чонның марығлары чахсы көзіділ парған. Артисттер күресчелер, хапчаң тасты кödірчелер, хазых ойнапчалар. Концерт күлкістіг сценаларға пай. Көзідімге, чииттердең пірдеезі хапчаң тасты кödір полбинча. Таң аалдағы оолларның күстері читпинче, таң тас андағ аар. Сын алып кізі пўгўрел парған апсах пол парча. Аны Тимур Тюкпеев ойнапча. Прай оолларны утып алған апсах залдағы чонның көңнін кödірген. Алай күресті алып алза, мында күс ööні полбиндыр. Пöзік сынныг алыпты (Дмитрий Султреков) күрестің сümелерін чахсы пілчеткен оол (Игорь Шалгинов) утып алча.

Öбекелерібістің чуртазынаң таныстырып, артисттер ойын тузында хакас ибін турғызыбызарға маңнанғаннар. Мындағ ниме сценада пастағызын на көзіділген полар. Концерттің халғанчызында сас тойы иртірілген. Чиит хыстың (Анна Казагашева) сürместері сайалғаннар, аны кööленчеткен оолғына (Василий Боргояков) ирге пиргеннер. Пайрамныг иирде ідөк «Күн сузы» ансамбльның олған студиязының кічіг теелбекчілері сценазар сыхханнар. Чоохтирға кирек, олған студиязы пўўл часхызын тогынарға пастаан.

Пайрамнар алғыстастар чох иртпинче. Теелбекчілерні ўлўкўннең Хакасияның культура министрі Татьяна Чаптыкова алғыстаан. Ол, чайаачы устарға күн сузы чіли чарып, мыннаң мындар көрігчілерні öріндірерге алғаан. Анаң Татьяна Чаптыкова артисттерге Аарлас паза алғыстас пічіктерін читірген. Көрігчілер дее хынчатхан теелбекчілеріне порчолар сыйлааннар. «Көчег» программадаңар чоохтаза, «Күн сузы» паза «Ўлгер» ансамбльлар аны Хакасияның, Россияның паза хырыг озариндағы чуртағчыларына көзідерге пögінчелер.

Майя КИЛЬЧИЧАКОВА

Илбек Чиңіс

ЧАА АРХИВІНІҢ ТАНЫҒЛАРЫ

(Пасталғаны 8 – 115 № №-де)

СУБРАКОВ Иосиф Андреевич

Төреен чылы: 1922.

Лейтенант, РККА-да 1941 чылдаң.

Төреен чирі: Хакас АО, Асхыс аймаа, Индіркі Төө аал.

25.10.1942 чыл. «За отвагу» медаль.

Архив пічиинең: «406-чы атығчы полкының 2-чі атығчы ротазының командирі, лейтенант Субраков И.А. 28 августта 1942 чылда Серафимовичи городтаң үстүнзарых-кидер орныхчатхан 160 пөзік орын үчүн чаалазығда махачызын көзіткен. Ротазын иң пурун көдіріп, атакаа апарған, 2 дзотты чаалазығнаң алып алған, анда 2 пулеметты паза 5 винтовканы холға кирген. Аның ротазы көп немецті хырған, Субраков позы 12 фашистті чох иткен. Аның алнында 30 июльда 1942 чылда Сталинград облазындағы Избушинскай аал үчүн чаалазығда, станковай пулемет расчеды стройдаң сых парғанда, Субраков позы пулемет кистіне чадыбысхан паза, ыырчының взводха чағын чаачызын хырып, контратаканы тохтадып алған».

СУБРАКОВ Константин Захарович

Төреен чылы: 1919.

Төреен чирі: Хызылчар крайы, Асхыс аймаа, Индіркі Төө аал.

06.04.1985 чыл. I степеньніг Ада чаа ордені.

СУБРАКОВ Павел Давидович (Давыдович)

Төреен чылы: 1924.

Гв.рядовойы, РККА-да 10.08.1941 чылдаң.

Хығыртылған чирі: Асхыстағы РВК, Хакас АО.

10.07.1945 чыл. «За отвагу» медаль.

Архив пічиинең: «5-чі атығчы ротазының чаачызы, гвардия рядовойы Субраков Павел Давидович Социалистическай Чир-суубыс үчүн немец-фашист азымахчылардаң тоғыр күрезер чаалазығларда махачызын паза сыдамағын көзіткен. Пір хати аар палығлатхан: 16 мартта 1945 чылда азаанаң».

СУБРАКОВ Суббут Миронович

Төреен чылы: 1924.

Рядовой, РККА-да 1942 чылдаң.

Төреен чирі: Хакас АО, Асхыс аймаа, Индіркі Төө аал.

14.10.1945 чыл. «За боевые заслуги» медаль.

Архив пічиинең: «Субраков арғыс япон азымахчылардаң тоғыр чааның араласчызы. Улуғ Хинганны азар сидік чорыхта төреміл арғыстарының алнында парған, халчатхан чаачыларға полыс турған. Пөгінні чахсы толдырыбысхан».

СУГАРАКОВ Александр Спиридонович

Төреен чылы: 1918.

Сержант/старшина, РККА-да 1939 чылдаң.

Төреен чирі: Хакас АО, Таштып аймаа, Абаза аал.

1) 05.09.1943 чыл. «За отвагу» медаль.

Архив пічиинең: «163-чі кавалерия полкының 76 мм орудиелиг батареязының орудие командирі, сержант Сугараков А.С. расчедынаң хада ыырчының атчатхан минометтыг батареязын тымылдырыбысхан».

2) 03.11.1943 чыл. Хызыл Чылтыс ордені.

Архив пічиинең: «Орудие командирі, сержант Сугараков А.С. Новина паза Пуплы ааллар үчүн чаалазығларда, ыырчы артиллериязы паза минометтары атыстары алтында орудиезін азых орынзар сығарып, чичең атыстарнаң ыырчының 3 станковай пулемедын, пір алынча орудиезін чох иткен. Ідөк, төдір пазынчатхан ыырчы колонназын атып, 70-ға чағын ыырчы чаачызын паза офицерін хырған».

3) 13.08.1944 чыл. III степеньніг Слава ордені.

Архив пічиинең: «Взвод командирі, старшина Сугараков А.С. 27 июльда 1944 чылда Бакоты аал үчүн чаалазығда, орудиелерні чаалаасчатхан подразделениелер аразында апарып, азых орыннаң көні наводканаң атып, ыырчының 1 орудиезін, 3 станковай пулеметын, 4 хол пулемедын, 35-че чаачызын паза офицерін, ух-тиригліг 12 хаңаазын чох иткен. Өткін паза махачы хайынып, эскадронға алнынзар парарға паза Бакоты аалны холға кирерге оңдай пирген».

4) 26.05.1945 чыл. II степеньніг Слава ордені.

Архив пічиинең: «Хылыстыг взвод командирінің полысчызы, старшина Сугараков А.С. 12 апрельде 1945 чылда ыырчы арачыланызының кирек пунктын, Марава суғның кидеркі чарындағы Лонжгот аалны алар чаалазығда махачызын көзіткен. Сугараков, штурм өмезінде полып, иң пастағыларның санында ыырчы арачыланчатхан орынға читкен. Орамалар аразында чаалазығлар апарып, алнынзар махачы парған. Ыырчының тоғырланар күстенізін сындыра пазып, пістің чаачыларға алнынзар парарға оңдай пирген. Чаалазығда позы ыырчының 8 чаачызын чох иткен. Пуох чаалазығда Сугараков арғыс, эскадрон командирі, лейтенант Садыков аар палығлат салғанын көр салып, чуртазына айабин, ыырчының атыстары алтында андар ирткен. Командирінің чуртазын ал халып, аны чаалазығ орынаң сығарған».

СУГАРАКОВ (СУГАРОКОВ) Виктор Спиридонович

Төреен чылы: 1922.

Гв.сержанты, РККА-да 12.1942 чылдаң.

Хығыртылған чирі: Таштыптағы РВК, Хакас АО.

1) 14.07.1944 чыл. «За отвагу» медаль.

Архив пічиинең: «Сугараков В.С. Ада чаа фронттарында 1941 чылдаң сығара. Чахсы дисциплиналыг паза сыдамахтыг кічіг командирлернің пірсі. 29 июньда 1942 чылда Лиски станция хыринда чаачы пөгінін толдырып палығлатхан. 9 августта 1942 чылда Лиски станциядаң 4 км индіре Щучье аал хыринда, разведкада полып, ікінчі хати палығлат салған. 12 декабрьда 1943 чылда, ыырчы арачыланызын тали сабар чаалазығда аар палығлат салып, госпитальзар кір парған. Анзы справка пічіктерінең киречілелче. 117-чі танк бригадазында полып, Сугараков арғыс пос чаачыларын чахсы үгрет парча».

2) 17.07.1944 чыл. «За отвагу» медаль.

Архив пічиинең: «Гвардия сержанты Сугароков иң чахсы кічіг командирлернің пірсі. Немец азымахчылардаң тоғыр 1944 чылның 23 июньынаң сығара 5 июльына теере парған чаалазығларда махачы разведчиктернің махачы командирі полчатханын көзіткен. Аның алнында турғызылған пөгіннерні турыстыг паза тузында толдырған. 26 июньда Бочейково аал хыринда ыырчы атыстары алтында разведкаа чөріп, Улла суғны кизер орын тілеен. Турғызылған пөгінні тузында толдырыбысхан, анзынаң чаа машиналарына суғны чапчаң кизерге паза ыырчыны аннаң андар сүрерге оңдай пирген».

СУГАРАКОВ Степан Спиридонович

Төреен чылы: 1920.

Рядовой, РККА-да 1940 чылдаң.

Төреен чирі: Хакас АО, Таштып аймаа, Абаза аал.

Туған-чағыннары: пичезі – Сугаракова Валентина Спиридоновна.

1) 02.05.1942 чыл. «За отвагу» медаль.

Архив пічиинең: «4 мартта 1942 чылда Петровское аал үчүн чаалазығда, ыырчы атыстары алтында иртіп, аалзар иң пурнада кірген. Анда, граната тастап, ротаны тохтатчатхан пулеметты расчедынаң хада чох иткен. 21 мартта Никифоровка аал үчүн чаалазығда 5 немец чаачызын паза 2 фельдфебельні чох иткен. 25 мартта Липовка аал хыриндағы чаалазығда, танк десантында полып, ыырчы блиндажынзар гранаталар кире тастаан, андағы пулеметты паза 7 чаачыны стройдаң сығарыбысхан».

2) 29.08.1942 чыл. «За отвагу» медаль.

Архив пічиинең: «25 июльда 1942 чылда Сугараков арғысха ыырчы арачыланызы хыринда орныхчатхан миналыг чазыны таап аларға чахыг пирілген. Сугараков, харасхыда иртіп, ол миналыг чазыны таап алған, анаң, миналарны сығарып, ыырчы саринзар иртчең орын ит салған. Іди пөгін толдырылған. 26 июльда 1942 чылда Сугараковха, ікі чаачынаң хада парып, ыырчы арачыланызын иртчең орынны таап аларға чахыг пирілген. Ыырчы тылынзар иртіп алып, күн изере ыырчының хайынызын, аның өөн атчаң орыннарын китеен. Ыырчының пастағы линия арачыланызын ситкіп үгрен салған, прай нимені схемаа кир салған. 28 июльда Сугараков арғыс олох орынча разведчиктер өмезін ыырчы тылынзар сизіндірбин иртір парыбысхан. Өмее хараазын ыырчы орныхчатхан Мостище аалны чаалирға пөгін турғызылған. Чаалазығны пастир алнында Сугараков арғыс, андағы чирлерні чахсы піле, өме устағчызынаң разведчиктерге харыг полар пулеметтыг орынны чох идібізерге сурынған. Сугараковха чарадыг пиргеннер. Ол, үс граната алып, атчаң орынға чағын кіріп алған, анаң ікі гранатаны андар тастабысхан. Ыырчы пулемеды андағы ікі фашистнең хада чох иділген, іди ол разведчиктер өмезіне чахсы хабас пирген».

Хоза таныг: Россияның Арачыланыс министерствозының «Память народа» сайтындағы архив пічіктерінде ефрейтор Сугараков Степан Спиридонович 21 декабрьда 1942 чылда Калинин облазының Великолукскай аймаандағы Павлово аал хыринда чаалазығда чат халған тіп пазылча.

СУКИН Василий Иванович

Төреен чылы: 1925.

Гв.кічіг сержанты, РККА-да 1943 чылдаң.

Төреен чирі: Хызылчар крайы, Новоселов аймаа, Анаш аал.

03.05.1945 чыл. «За отвагу» медаль.

Архив пічиинең: «3-чі батареяның командир орынчызы Сукин В.И. зениткадаң чичең атчатхан чаачы. Сукин ыырчы «тигілгеннерін» айабин хырча. Аның санында ыырчының түзіре атылған үс самоледы, пір автомашина паза пехота взводы. Чаалазығларда махачы паза хорыхпас чаачы полчатханын көзіткен».

СУКИН Георгий Кириллович

Төреен чылы: 1939.

Сержант, РККА-да 12.10.1939 чылдаң.

Хығыртылған чирі: Новоселовтағы РВК, Хызылчар крайы.

1) 16.09.1944 чыл. «За отвагу» медаль.

Архив пічиинең: «Батальонның алнынзар парар чаалазығларында махачызын көзіткен. 13 июльда 1944 чылда батальон алнынзар парчатхан чолны ыырчының халған группировказы тухтабысхан. Ол группировканы чапчаң чох идерге чахыг пирілген. Сукин арғыс, ыырчы нинче-де хати санынаң асчатханына хайбин, алнынзар атакаа махачы хаалаан. Салтарында пос тириинең пір немец генералны паза 5 чаачыны чох иткен, 2 чаачыны пленге алып алған».

2) 22.10.1944 чыл. Хызыл Чылтыс ордені.

Архив пічиинең: «3 – 5 октябрьда 1944 чылда сержант Сукин разведчиктер өмезінең устаан. Өмее Нарев суғда кичіглер таап саларға пөгін турғызылған, штурм тахталарын пүдірер үчүн. Салтарында разведчиктер, ыырчаа чағын орыннарда хайынып, ікі кичіг таап алғаннар, хайзыларынча соонаң пехота Нарев суғның оң чарынзар кизіп алған».

СУКИН Евдоким Гаврилович

Төреен чылы:1924.

Сержант, РККА-да 1942 чылдаң.

Хығыртылған чирі: Ширадағы РВК, Хакас АО.

14.06.1945 чыл. Хызыл Чылтыс ордені.

Архив пічиинең: «Сукин арғыс Ада чаа фронттарында 1942 чылның августынаң сығара. Сталинград алтындағы чаалазығларның араласчызы. Ротада 1943 чылның апрель айынаң сығара. Миус суғ хыринда ыырчы арачыланызын тали сабарында, атыстар, киидең түсчеткен бомбалар алтында тоғынып, палғалыс линиязының 43 үзілген орнын тыхтабысхан. Мелитопольда чағдапчатхан ыырчы көзіне палғалыс оборудованиезін сығарғаннарның пірсі. Сивашты 15 хати чаалазығнаң кискен, олох туста үзілген 13 орынны тыхтаан. Севастополь городсар иң пурун кірген чаачыларның пірсі полча, чуртазына айабин, үзілген палғалысты 9 хати тыхтирға чөрген. Совет Прибалтиказын ыырчының холынаң позыдарында 77-чі атығчы дивизияя палғалыс иткен. 1944 чылның августында немецтер Тукумс город хыринда, пістің арачыланысты тали саап кил сыхханда, халғанчы чаачылар санында полған, ыырчы танктарына 100 – 150 метрге чағында полып, палғалыс тутхан. 21 январьда 1945 чылда Калеты город хыринда ыырчының көп санның атаказын тохтадарында, үзігі чох чара чачырапчатхан снарядтар алтында 45 минута полған, үзілген 6 орынны тыхтабысхан. 25 февральда 1945 чылда пістің чаа күстері Гульбыл орын хыринда алнынзар пар сыхханда, ыырчы артиллериязынаң тың ат сыххан. Палғалыс линиязы удаа үзіл турған. Сукин арғыс, линиязар парып, 35 минута чара чачырапчатхан орыннаң сыхпин тоғынған. Палғалыс линиязының үзілген 5 орнын тыхтабызып, чаа күстерінең устирға оңдай пирген. Салтарында пістің чаачылар, ыырчыны унада саап, Гульбыл орынны холға кіріп алғаннар».

Тимнеен
Альберт ТОЛМАШОВ
(Узарааны полар)

ЧӦПТЕЗІГ

ХАКАС РЕСПУБЛИКА ПРАВИТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ (РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫ) ПАЗА БЕЛАРУСЬ РЕСПУБЛИКА ПРАВИТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ АРАЗЫНДА ИДІЛГЕН САДЫҒ-ЭКОНОМИКА, НАУКА-ТЕХНИКА, КУЛЬТУРА ПАЗА ГУМАНИТАРНАЙ СФЕРАЛАРДА ХАДА-ПІРГЕ ТОҒЫНАРДАҢАР

Хакас Республиканың Правительствозы (Россия Федерациязы) паза Беларусь Республиканың Правительствозы, мыннаң мындар Сарилары адаларлар, Россия Федерациязының паза Беларусь Республиканың аразында 21 февральда 1995 чылда иділген ынархастаңар, чахсы хонҷыхтар полардаңар паза хада-пірге тоғынардаңар чӧптезіге тӧстеніп, Хакас Республиканың (Россия Федерациязы) паза Беларусь Республиканың чирлерінде орныхчатхан хоных субъекттерін (мыннаң мындар – хоных субъекттері) хада-пірге тоғындырар пӧгіннең, хоных субъекттері аразында производство паза технология палғалыстарын хайраллырына паза тилідеріне улуғ хайығ айландырып, Сарилар аразында тастындағы экономика палғалыстарын тилідерге паза улам тирең идерге, хада-пірге андағ тоғыс чахсы оңдайлар пиреріне киртініп,

алтында пазылған киректерҷе пір чӧпке килгеннер:

1 СТАТЬЯ

Сарилар, оларның тоғызы паза Россия Федерациязының паза Беларусь Республиканың законодательствозы хоостыра, удур-тӧдір туза ағыларына, пілізізіне, аарлазына, киртінізіне паза пирген сӧстерін хайди даа толдырарына тӧстеніп, садығ-экономика, наука-техника, культура паза гуманитарнай палғалыстарын ӱрге паза алғым тилітчелер.

Сарилар удур-тӧдір экономикаҷа алай пасха даа ӱрег итпес хаалағларға тудынчалар, пасха Сариның праволарына паза законнаң кӧрілген киректеріне теелчеткен чарадығлар аларынаңар удур-тӧдір азынада искірчелер паза пір чӧпке килчелер.

Сарилар Россия Федерациязының паза Беларусь Республиканың законодательствозындағы алызығлардаңар, хайзылары пу Чӧптезігні чуртасха киреріне теелерлер, тузында удур-тӧдір искірчелер.

2 СТАТЬЯ

Пу Чӧптезіг хоостыра хада-пірге тоғынар проекттер тимнелчелер паза, чӧптезіп, чуртасха кирілчелер, Россия Федерациязының паза Беларусь Республиканың законодательствозы хоостыра, Хакас Республиканың (Россия Федерациязы) хазна ӱлгӱ органнарынаң паза Беларусь Республиканың хазна устағ органнарынаң, ідӧк хоных субъекттерінең.

3 СТАТЬЯ

Сарилар постарының полномочиелер синінде удур-тӧдір киреҳсіпчеткен хада-пірге тоғынҷаң предприятиелерге, пірге проекттерні паза программаларны тимніріне паза чуртасха киреріне киректелчеткен тимненіс, финанс-экономика паза право оңдайларын тӧстепчелер.

4 СТАТЬЯ

Сарилар хоных субъекттеріне Сарилар иртірчеткен ярмаркаларда, кӧзідіглерде, аукционнарда паза пасха даа мероприятиелерде аралазар оңдай пирчелер, хазна чазыдына кірбинчеткен искіріглердең пасха, садығ-экономика хайызығларының аймах кӧстеглерінеңер, сырьё киректеңер, идерге кирек паза тимде ниме-ноолардаңар, ідӧк удур пирер материальнай ресурстардаңар искіріглернең алысчалар.

5 СТАТЬЯ

Сарилар хоных субъекттері аразындағы садығ-экономика, наука-техника паза пасха даа тоғыстарның аймах сфераларында делегацияларнаң, учёнайларнаң паза специалисттернең алызарына хабасчалар.

6 СТАТЬЯ

Сарилар хоных субъекттеріне хада-пірге тоғынҷаң предприятиелер, наа производство кӱстерін, представительстволарын тӧстіріне хабазығ пирчелер.

7 СТАТЬЯ

Сарилар постарының полномочиелері синінде Хакас Республикада (Россия Федерациязы) паза Беларусь Республикада сығарылчатхан продукциядаңар, аны Хакас Республиканың (Россия Федерациязы) паза Беларусь Республиканың потребительлер рыноктарынзар сығарар пӧгіннең, хада-пірге искіріглер ресурстарын тӧстепчелер паза опт, розница садығ сетьтерінде искіріг таратчалар.

8 СТАТЬЯ

Сарилар, продукцияның паазын тӧбін идер пӧгіннең, Хакас Республиказар (Россия Федерациязы) продукцияны ызарға киреҳсіпчеткен Беларусь Республиканың машиналар пӱдірҷең отраслыындағы предприятиелер кізілерін Хакас Республикада (Россия Федерациязы) тоғынчатхан лизинг компаниялары кізілерінең палғалыстырар схемалар тарадарына хабасчалар.

9 СТАТЬЯ

Сарилар Хакас Республиканың (Россия Федерациязы) паза Беларусь Республиканың чуртас-экономика тилізіне иң кирек инвестиция проекттерін, хайзылары промышленность производствозын, транспорт паза инженернай инфраструктураны тилідеріне, аал хониин тилідерге полызарына, туризм отраслыын тилідеріне, пос киреенең ӧткін айғазар орыннар паза чурт комплекстерін пӱдіреріне кӧстелче, чуртасха кирерге инвесторлар тартарынҷа хада-пірге тоғыс апарчалар.

10 СТАТЬЯ

Сарилар наука паза техника, культура, хазых хайраллиры, ӱгредіг, спорт паза туризм областьтарында пірге тоғысты тилідеріне, чииттернің паза пасха даа халых пірігістерінің палғалыстарына, чайаачы ӧмелернең тӧреміл алызарына хабасчалар.

11 СТАТЬЯ

Сарилар культура сферазында палғалыстар тудар мероприятиелерні хада иртірчелер, хайзылары Хакас Республиканың (Россия Федерациязы) паза Беларусь Республиканың культура кӱзін кӧзідерге хабасчалар, ол санда чыл сай иртірілчеткен «Тархын-культура наследиезі социокультурнай тиліс ресурсы чіли» чоннар аразындағы культура-турист форумы пастыра.

12 СТАТЬЯ

Сарилар пу Чӧптезігні чуртасха кирчеткен туста сығысчатхан сурығларны табырах кӧрібісчелер паза Россия Федерациязының паза Беларусь Республиканың законодательствозы хоостыра оларны чахсы чарат салар чарадығлар алчалар.

13 СТАТЬЯ

Пу Чӧптезіг, Сарилар пасха чӧптезіглернің араласчылары ползалар, оларның андағы праволарына паза обязательстволарына теелбинче.

14 СТАТЬЯ

Чӧптезігнің пірее чардыхтарын толдырчатса, таластар сығысса, олар чоохтазығлар паза чӧптезіглер оңдайынаң пӧгілчелер, анзы алынҷа протоколларда пазылча.

Сарилар, пір чӧпке киліп, пу Чӧптезіге алызығлар паза хозымнар кир поларлар. Олар ідӧк алынҷа протоколларда пазылчалар (алызығлар паза хозымнар кирердеңер).

15 СТАТЬЯ

Пу Чӧптезіг пис чылға иділче, аны кӱзіне киреге киректелчеткен прай тоғыстарны толдырғаннаңар Россия саринаң искірігліг пічікті Белоруссия сари алза, ол кӱзіне кірче. Пу Чӧптезігнің пірее Сари аның тоғызын тохтадардаңар пічікнең аның теестегі тузы алты айдаң орай нимес пасха Сарина искірбезе, Чӧптезіг пос алынҷа пазағы чылға узарадылча.

Пу Чӧптезігнің тоғызы тохтадылза даа, аның алнында ағаа тӧстеніп иділген чӧптезіглерге ол теелбинче, андағ чӧптезіглернің тузы ирткелек полза, алай прай тоғыстар читіре толдырылбаан полза.

Хакас Республика (Россия Федерациязы) Правительствозы

Беларусь Республика Правительствозы

---

13 октябрьда чуртастаң парыбысхан РУСАЛ-ның регионнарнаң палғалыстар тутчатхан департаментінің Хакасиядағы представительство устағчызы

Антон Юрьевич САВЧЕНКО.

Хакасияның пазы Виктор Зимин Антон Юрьевичтің туғаннарына паза чағыннарына оларнаң хада хомзынчатханынаңар телеграмма ызыбысхан.

«Чуртастаң парыбысты таланттығ устағчы, депутат паза уғаа чахсы кізі. Антон Юрьевич Саяногорскты паза Хакасияны тилідеріне улуғ хозым иткен. Аның нандырығлығ тудынызы ағаа тоғызында чахсы хабасхан. Мындағ чиит кізінің чуртазы піди ирте ӱзілгені уғаа ачырғастығ, ол ам даа кӧп ниме ит саларҷых. Мындағ сидік кӱннерде сірерге пик тудынарға кирек», – чоохталча телеграммада.

Антон Юрьевич Савченко 1 июльда 1974 чылда Хабаровск крайындағы Облучье городта тӧреен. 1983 чылда паба-іҷезінең хада Хакасиязар, Нымырттығ посёлоксар, кӧс килгеннер. Посёлокта школа тоосхан, анаң пӧзік ӱгредіг алған. 1996 чылда Хызылчардағы аграрнай хазна университедінің экономика факультедін тоосхан.

Істеніс чолын 1996 чылда Саяногорсктағы алюминий заводында экономист полып пастаан. Ікі чыл пазынаң САЗ-тың финанс пӧлиінің пастығына турғызылған, ол тоғыста 2005 чылға теере істенген.

2005 чылда майда САЯНАЛ-ның финанс директорына турғызылған. Олох чылда, Россия президентіндегі Чон хонии академиязында чоннар аразындағы бизнесче пӧзік школаны тоозып, МВА степенін алған.

2006 – 2010 чылларда Антон Юрьевич Саяногорсктағы алюминий заводының финанс директоры полған. 2010 чылның январьынаң 2015 чылның декабрьына теере – Саяногорсктағы алюминий заводының устапчатхан директоры. Халғанҷы чылларда РУСАЛ піріктірілген компанияның Хакасиядағы представительствозынаң устаан.

Хакасия пазының администрациязы

Хакасияның Ӧӧркі Чӧбі республиканың Ӧӧркі Чӧбінің депутады

Антон Юрьевич САВЧЕНКО

ах чарыхтаң ирте парыбысханы хоостыра аның туғаннарына паза чағыннарына хомзынызын читірче. Чуртастаң уғаа чахсы кізі, талантығ устағчы парыбысты. Антон Юрьевич таңдағы кӱнге киртіністіг, прайзына полызарға кӱстенчеткен кізі полған. Россияның ӧӧн металлургия предприятиелерінің пірсі «РУСАЛ Саяногорский алюминиевый завод» ОАО-ның устапчатхан директоры, анаң РУСАЛ пірікгірілген компанияның Хакасиядағы представительствозының устағчызы полып, Антон Юрьевич республиканың чуртас паза экономика тилізіне улуғ хозым иткен, позының табығчыларының киреҳсіністері ӱчӱн турызып, халых-политика тоғызында ӧткін араласхан. Хакасияның Ӧӧркі Чӧбінің депутаттарының табығларында табығчылар Антон Юрьевичтің ӱчӱн ӱннерін ікі хати пиргеннер. Пістің сағызыбыста, коллегаларының паза нанҷыларының сағызында Антон Юрьевич хаҷанға даа азых чӱректіг, тоғызында пӧзік профессионал паза кічіг чир-сууна пирін салған кізі чіли халар.

Хакасияның Ӧӧркі Чӧбі

ИЗВЕЩЕНИЯ

О порядке ознакомления с проектом межевания земельных участков

Кадастровым инженером Зенковым Владимиром Геннадьевичем, номер квалификационного аттестата 19-14-170, тел. 8(39044) 3-17-06, почтовый адрес: 655770, Республика Хакасия, Бейский район, с.Бея, ул. Площадь Советов, 21, эл.почта ooo_mayak_19@bk.ru, действующий на основании договора подряда, подготовлен проект межевания земельного участка, расположенного:

Республика Хакасия, Бейский район, примерно в 4,66 км от восточной окраины д. Буденовка по направлению на северо-восток.

Земельный участок выделяется из земель сельскохозяйственного назначения бывшего АО «Табатское» с исходным кадастровым номером 19:06:000000:242.

Заказчик кадастровых работ:

Баузер Виктор Феликсович, проживающий по адресу: Республика Хакасия, Бейский р-он, с.Табат, ул. Ленина, д. 196, контактный телефон: 8 (904)895-42-62.

С проектом межевания земельного участка можно ознакомиться по адресу доверенного лица Заказчика – Дорогавцева Виктора Владимировича: г.Красноярск, ул. Новосибирская, д.35, кв. 174, или Подрядчика с понедельника по пятницу 8.00 до 17.00.

Обоснованные возражения заинтересованных лиц относительно размера и местоположения границ выделяемого земельного участка в письменной форме, в течение 30 календарных дней со дня опубликования данного извещения направлять по адресу подрядчика: 655770, РХ, Бейский район, с. Бея, ул. Площадь Советов, 21, ООО «Маяк», и в Орган кадастрового учета по адресу: 655000, РХ, г. Абакан, ул. Вяткина, 12.

О согласовании размера и местоположения границ выделяемого в счет земельной доли земельных участков

Кадастровым инженером Губертом Дмитрием Владимировичем, 655650, Республика Хакасия, Алтайский район, с. Белый Яр, ул. Кирова, 22, тел., 8-961-890-90-90, адрес электронной почты treger24@bk.ru, квалификационный аттестат 24-10-33, № 1083 в государственном реестре лиц, осуществляющих кадастровую деятельность, подготовлен проект межевания по выделу земельного участка в счет земельной доли, из участка общей долевой собственности АОЗТ «Весенненское», кадастровый номер 19:10:000000:485, расположенного:

1.Российская Федерация, Республика Хакасия, Усть-Абаканский район, АОЗТ «Весенненское», в 7 км восточнее с.Весеннее, общей площадью 34,48 га.

Заказчиком кадастровых работ является: Данина Тамара Викторовна, почтовый адрес: Республика Хакасия, Усть-Абаканский район, с.Весеннее, ул.Озерная, 14-1, тел. 8-908-325-04-31.

С проектом межевания можно ознакомиться по адресу: Республика Хакасия, Усть-Абаканский район, р.п. Усть-Абакан, ул. Карла Маркса, 11 а, ООО «Трегер».

Требования о проведении согласования местоположения границ земельных участков на местности принимаются в течение 30 календарных дней с момента опубликования данного извещения. Обоснованные возражения о местоположении границ земельных участков после ознакомления с проектом межевого плана принимаются по адресу: Республика Хакасия, Усть-Абаканский район, р.п. Усть-Абакан, ул. Карла Маркса, 11а, с пометкой ООО «Трегер» и Республика Хакасия, г. Абакан, ул. Кирова, 100, Филиал ФГБУ «ФКП Федеральной службы государственной регистрации, кадастра и картографии» по Республике Хакасия.

При проведении согласования местоположения границ при себе необходимо иметь документ, удостоверяющий личность, а также документы, подтверждающие права на соответствующий земельный участок (часть 12 статьи 39, часть 2 статьи 40 ФЗ от 24 июля 2007г. № 221-ФЗ «О кадастровой деятельности»).

Пу страницада редакцияның материалларынаң пасха рекламалар, искіріглер, чарлағлар сыхча

«Күн сузы» ансамбльға – 10 чыл

ХАКАС ТЕЕЛБЕКТЕРІН ТОЛДЫРЫП, ТИЛЕКЕЙДЕГІ ЧОННЫ ХАЙХАТЧАЛАР

Ирткен неделяда Хакас филармониязында пайрамныг концерт полған. «Күн сузы» ансамбль, 10 чылын таныхтап, көрігчілерні паза нанчыларын чыған. Хынчатхан артисттерні көріп аларға кізілер Ағбаннаң на нимес, город-аймахтардаң килгеннер, аннаңар залда пос орын чох полған.

10 чыл аразына теелбек өмезі пөзік чидіглерге читкен. Аның араласчылары, аймах-пасха синде иртчеткен фестиваль-марыгларда өткін аралазып, төреен Хакасияны ырахха сабландырчалар. Хакас теелбекчілерінің узына морсынып, оларға Италияның, Францияның, Германияның, Болгарияның, Турцияның, Россияның аймах регионнарының чуртағчылары матап айа сапханнар.

Сас тойы хыызында парча

ПАСТАҒЫ ХААЛАҒЛАР

«Күн сузы» ансамбльның теелбектерін «Үлгер» өменің көглері төреміл чазапча. Хада-пірге тоғынып, ікі өме хакас чонның кибірліг культуразын кödір парча. Теелбек ансамбльы «Үлгернің» хойнынаң сыххан тиирге чарир. 2007 чылда Хакасияның чон артизі Вячеслав Кученов наа теелбек өмезін тöстир пастағнаң сыххан. Ансамбльның öön пögіні – хакас чонның пурунғыдаң халған культуразын тилідері. Наа ансамбльны тöстирге ол хореограф Наталья Ануневичті чöптеп алтыр. Наталья Викторовна хакас палаларынаң илееде чыл тоғынған. Ол үгренчілерін, оларның теелбектенерге сағынчатхан нанчыларын «Күн сузынзар» хығырған. Андағ оңдайнаң 2007 чылда сентябрьда Хакас филармониязында теелбек өмезі тöстелген.

Пір ай пазынаңох «Күн сузын» Хызылзар «Азияның чүрее» фестиваль-марыгда аралазарға хығырғаннар. Фестиваль алғым ирткен, анда прай түрк чоннарның теелбек өмелері устарын көзіткеннер. Оларның тоғыстарынаң танызып, хакас ансамблъы позының чайаачы чолын сизініп пастаан. Чиит теелбекчілернің пос чонына, тіліне, кибірлерге көрістері алысхан, олар хакастарның кибірліг культуразын оңнап сыхханнар. Чарым чыл аразына ла «Күн сузында» саңай пасха наа теелбектер турғызылған. 2008 чылда майда хакас ансамблъы хатап «Азияның чүрее» фестивальда узынаң сынасхан. Анда «Күн сузы» пастағы улуғ чидіге читкен, ол III степеньніг лауреат атха турысхан. Аның соонаң хакас теелбекчілеріне хайдағ ла марыгларда паза фестивальларда аралазарға киліспеен.

2009 чылда «Үлгер» паза «Күн сузы» ансамбльлар «Сыбыр чир үстү» концерт программазын тöстепчелер. 2010 чылда артисттер аны Хакасияның прай пулуңнарында көзіткеннер. Пір чыл пазынаң, тізең, пістің чайаачыларыбыс пу программанаң Канныда иртчеткен Россиядағы искусстволарның фестивальында араласханнар. Көрігчілер музыканттарның паза теелбекчілернің узына саңай аптаттыр салғаннар. Оларның аразында саблыг режиссер Никита Михалков полтыр. Сибирьдең килген өмелернің тоғызын пөзік паалап, ол Хакасияның пазы Виктор Зиминге чылыг сöстер ысхан. Виктор Михайлович, республиканы тилекейге саблапчатхан ансамбльнаң тоғазып, теелбекчілерге тоғыс орыннары тöстелер тіп сöс пирген. 2011 чылда 30 ноябрьда «Күн сузы» профессиональнай ансамбльға айлан парған. Анзы хакас теелбекчілеріне чайаачынаң толдыразынаң айғазарға оңдай пирген.

«АЛТЫН КӨӨК» ХАЙ-БАЛЕТ

2014 чылда «Күн сузы» öме, республиканың тархынында пастағы балет чайап салып, прайзын хайхатхан.

⇦ 5 стр.

ХАЙДАҒ КҮН ПОЛАР

Ағбандағы тынағ паркында

Погода в Хакасии – rp5.ru

АҒБАН

Вторник – 17 октябрь	Среда – 18 октябрь	Четверг – 19 октябрь	Пятница – 20 октябрь
ХАРААЗЫН КҮНӧРТЕ	ХАРААЗЫН КҮНӧРТЕ	ХАРААЗЫН КҮНӧРТЕ	ХАРААЗЫН КҮНӧРТЕ
+2⁰...-1⁰ +9⁰...+5⁰	-1⁰...-4⁰ +8⁰...+5⁰	-1⁰...0⁰ +7⁰...+5⁰	+2⁰...+1⁰ +10⁰...+7⁰
Арали пулуттыг, тубан, чил	*Пулуттыг, күнӧрте айазар, тубан*	*Арали пулуттыг, тубан, иирде наңмыр*	*Арали пулуттыг, тубан, наңмыр, чил*

АСХЫС

Вторник – 17 октябрь	Среда – 18 октябрь	Четверг – 19 октябрь	Пятница – 20 октябрь
ХАРААЗЫН КҮНӧРТЕ	ХАРААЗЫН КҮНӧРТЕ	ХАРААЗЫН КҮНӧРТЕ	ХАРААЗЫН КҮНӧРТЕ
+3⁰...-1⁰ +10⁰...+4⁰	+1⁰...+1⁰ +7⁰...+3⁰	0⁰...0⁰ +7⁰...+7⁰	+4⁰...-1⁰ +10⁰...+7⁰
Айас, тубан, чил	*Пулуттыг, чил*	*Пулуттыг, тубан, хараа наңмыр, чил*	*Пулуттыг, тубан, чил*

ТАШТЫП

Вторник – 17 октябрь	Среда – 18 октябрь	Четверг – 19 октябрь	Пятница – 20 октябрь
ХАРААЗЫН КҮНӧРТЕ	ХАРААЗЫН КҮНӧРТЕ	ХАРААЗЫН КҮНӧРТЕ	ХАРААЗЫН КҮНӧРТЕ
+2⁰...-3⁰ +10⁰...+7⁰	+1⁰...-1⁰ +6⁰...+5⁰	0⁰...-1⁰ +7⁰...+9⁰	+2⁰...-2⁰ +10⁰...+8⁰
Айас, тубан	*Пулуттыг, тубан, наңмыр*	*Пулуттыг, тубан, наңмыр, чил*	*Пулуттыг, тубан, хараа наңмыр, чил*

ШИРА

Вторник – 17 октябрь	Среда – 18 октябрь	Четверг – 19 октябрь	Пятница – 20 октябрь
ХАРААЗЫН КҮНӧРТЕ	ХАРААЗЫН КҮНӧРТЕ	ХАРААЗЫН КҮНӧРТЕ	ХАРААЗЫН КҮНӧРТЕ
+1⁰...-2⁰ +7⁰...+4⁰	-2⁰...-2⁰ +8⁰...+4⁰	-4⁰...-4⁰ +6⁰...+5⁰	+2⁰...0⁰ +10⁰...+6⁰
Пулуттыг, тубан, иирзер чил	*Пулуттыг, тубан, иирзер айазар*	*Арали пулуттыг, иирзер наңмыр*	*Пулуттыг, тубан, чил*

ХАБАР
Известия

Тöстегчілер:
Хакас Республика Правительствозы,
Ööркі Чöбі
Сығарығчы:
ХР АУ «Хабар» газетаның редакциязы»

Öön редактор орынчызы
Альберт Иванович ТОЛМАШОВ

Телефоннар:
Приемнай 22-22-97
Öön редактор орынчызы 22-21-47
Секретариат 22-63-69
Бухгалтерия 22-27-49
Үгредіг паза наука 22-85-67 34-72-04
Соц. политика 22-85-66
Право хайраллиры 22-62-87
Культура паза спорт 22-85-68 22-61-16
Хабарлар 34-72-07
Экономика 22-85-64

Редакцияның, сығарығчының адрезі:
655017, Ағбан г., Щетинкин орамазы, 34,
www.khakaschiry.ru
e-mail: stranahabar@mail.ru

Газета неделяда üс хати сыхча: вторникте, средада, пятницада

Газетаны Хакас Республикадағы Россвязьохранкультураның управлениезі пічікке 13 августта 2008 чылда кирген.
Пічікке кирген номері ПИ №ТУ 19 - 00005

График хоостыра номер тимге сығарға кирек 18.00 часта
Номер тимге сыххан 16 октябрьда 17.30 часта
Номер редакторы Илья Топоев

Газета «Типография «Хакасия» ОАО-да сығарылған.
655017, Ағбан г., Щетинкин орамазы, 32
Индекс 52261
Заказ
Тираж 1840
Садылчатхан паазы пос

Газета 1927 чылда 1 июньда тöстелген.
1927-1959 чылларда «Хызыл аал» адалған.
1959-1991 чылларда «Ленин чолы» адалған.
1977 чылда «Знак Почета» орденнең сыйыхтатхан.
1991-2008 чылларда «Хакас чірі» адалған.